

JIŘÍ KUDRNÁČ

K FUNKCI PERIODIK TZV. MORAVSKÉ LITERÁRNÍ KRITIKY KONCE 19. STOLETÍ

Jako moravská kritika devadesátých let byla označována skupina kritiků publikujících na konci devatenáctého století v časopisech *Literární listy* a *Niva*, které vycházely na Moravě. *Literární listy* tiskly původní kritiky a kritické studie původní i přeložené, *Niva* především beletrii, ale také kritiku. Díky osvícenosti redaktorů Františka Dlouhého a Františka Roháčka stala se tato dvě moravská periodika místem prvních výrazných vystoupení a generačního seskupení nejvýznamnějších kritiků generace devadesátých let (F. X. Šalda, Jiří Karásek, Arnošt Procházka, Jindřich Vodák, Jan Vorel, F. V. Krejčí), když dřívější příznaky kultury konce století vyjádřili už realisté v *Čase* (Hubert Gordon Schauer, T. G. Masaryk) a básníky i prozaiky nastupující generace soustředil vedle *Nivy* také další moravský časopis, *Vesna*.

Zároveň s třemi uvedenými moravskými časopisy a *Časem* působily podobně *Rozhledy*, vydávané v Chrudimi Josefem Pelclem. Od roku 1894 potom vydávají devadesátníci v Praze svůj první vlastní časopis, *Moderní revue*, od roku 1896 vychází v Novém Jičíně orgán *Katolické moderny konce století*, *Nový život*, a od roku 1897 v Praze *Volné směry*, věnované modernímu výtvarnému umění, ale i moderní literatuře. Tato decentralizace svědčí jak o setrvačnosti programu stávajících pražských periodik (s výjimkou orgánů realistů a s částečnou výjimkou *Světozoru* a *Zlaté Prahy*), tak o mocnosti živné půdy a o skutečné přirozenosti českého *fin de siècle* jako komplexního duchovního hnutí.

Literární listy byly vynikající vyhraněně literárněvědný časopis, *Niva* velmi dobré periodikum beletristicko-kritické, *Vesna* pestrý časopis beletristický; *Nový život* spolu s *Moderní revuí* a *Volnými směry* představují nový typ magazínu — *gesamtkunstwerku* podobně jako některé zahraniční symbolistní a secesní revue: magazín s rovnomocnou složkou literární a výtvarnou, schopný konkurovat krásné knize.

Časopisy reprezentují skupinové názory vzájemně spolu soupeřící, ale doplňující se v souhrnný názor českého konce století. V časopisech a edičních řadách při nich zakládaných je uložena velká, do značné míry reprezentativní část literatury

konce století. Periodika nevznikala či neměnila svůj charakter náhodou, literatura fin de siècle a kritika zejména je právě s časopisy spjata některými svými základními rysy.

Na počátku literatury českého fin de siècle (počátek tu chápeme jak chronologicky, tak typologicky) stojí požadavek nové autenticity, nového naplňování klíčových konstantních kategorií kultury v širokém smyslu slova, tedy literatury, umění i věcí veřejných. Nová autenticita, třeba snad právě takto nebyla nazvána, byla *conditio sine qua non* nové generace, která chtěla vytvářet a recipovat nové umění chápané jako pravé umění, umění adekvátní své době konce století.

Proces sebeuvědomování nové generace a nového literárního klimatu je reflexivní a je provázen silným, někdy strohým kriticismem vůči hodnotám dosud běžně chápaným jako dominantní. Tato fakta jsou zřetelná v množství programových statí z první fáze tvorby generace devadesátých let, kterou počítáme do vydání *Almanachu secese* (1896). (Reakce na tento almanach jsou už uvnitř generace různé.) Nová autenticita a kriticismus se tedy vzájemně podmiňují. Mluvíme o kriticismu, nikoli pouze o kritice, protože jde o princip pronikající i do umělekoliterární, nejčastěji básnické a prozaické tvorby. Kromě reflexe umělecké zahrnuje také přísné posouzení současné české reality a vesměs ostrou distanci od oficiální politiky ambiciózních mladočechů. Jde tedy o synkretický kriticismus umělecký, filozofický a společenský, k němuž hojnost příležitostí poskytovala publikační činnost v periodikách a který ona sama svou žánrovou, tedy žurnalistickou specifičností do značné míry mohla vyvolat v život.

V devadesátých letech je devadesátnická práce umělecká a žurnalisticko-kritická pro konstituování nové literatury stejně důležitá. Z tohoto hlediska protiklad „denní, užitkové“ žurnalistiky a „věčného, aristokratického“ umění (které se v duchu silného dobového symbolismu psávalo i s kapitolou na začátku slova) vlastně neexistuje. Velmi kritická a velmi sebekritická generace dala kritické žurnalistice nový patos a takovou ji vpustila do uměleckých děl. Šlo jí o posuzování zásadních, nikoli podružných věcí, žurnalistické piecy měly být svým smyslem stejně obsažné jako umělecká díla, proto byl tento průlom sankcionován i při známém generačním estetismu devadesátých let.

Estetismus konce století je věcí jak filozofickou, tak i sociální. Je to negace soudobého *statu quo* z utopického hlediska. Vrchlický–estét naproti tomu působí velkou měrou jako zklamaný evolucionistický pozitivista.¹

Systemy a utopie,
problémy a zákoníky,
tyto skřipce lidských duchů
do moře jsem hodil všechny.

***

Na vlnách mé poezie
pluje pouze labuť Mýtu

¹ Srov. Dušan Jeřábek v knize: Josef Hrabák — Dušan Jeřábek — Zdeňka Tichá: Průvodce po dějinách české literatury, Praha 1976, s. 278.

a mystická její plšeň,
zní až v šero dávných věků.²

Patočka píše o „zoufalství(...), které je na dně estetického stanoviska“ a spočívá ve „ztrátě naděje na nalezení sebe sama“.³ Trebaže zřejmě nedává tribut, potvrzuje nutnost tvůrčí síly tohoto gesta, a tedy sílu tohoto postoje, pokud byl uskutečněn.

Evidentní je potom významná pozice žurnalistické kritiky v kontextu dobového zájmu o žánrové přesahy k non-fiction, tedy v době exponování žánrů jako esej, dialog (imaginární rozhovor), invektivní básnická parodie, v době, kdy esej a román byly považovány za univerzální žánry a žánry budoucnosti právě pro své synkretické možnosti.

Kritika spisovatelů českého fin de siècle (kritika v užším i širším slova smyslu, tedy i umělecká díla takto zaměřená) obracela se častými invektivami proti postobrozenké fráзовité žurnalistice politické i kulturní. Na toto postobrozenství doplatil podle mladého Šaldy i Neruda.⁴ Žurnalistika měla být svou maximální obsáhlostí a komplexním autorským sebesdílením „novou, potřebám nové doby hovící formou spisovatelskou“, jak pochvaloval na Dostojevském Masaryk, který sám kritiku i žurnalistiku konce století spoluvytvářel.⁵ Dostojevskij tuto devízu naplňoval prací pro časopis, jehož byl jediným autorem, a podobně kritikové devadesátých let svým životním dílem: Šalda na konci života dokonce ve své vlastní autorské revui, Procházka a Herben výsadní, často anonymní prací v Moderní revui a v Čase, ale i Jindřich Vodák množstvím svých novinových a časopiseckých článků a referátů zpracovávaných na úkor knižních publikací, dlouholetým pilným a obětavým referentstvím také Karásek a Krejčí.

Druhou tvář synkretismu této kritiky je její příležitostnost, zdůrazňovaná jako by přes generačně vysoký prestiž kritiky, ale zřejmě spíše právě v souvislosti s ním. Žurnalisticko-kritická produkce českého fin de siècle znamená i proces budování empirické estetiky, pro niž vytvořil předpoklady kritický impresionismus, negující systémy a subjektivně založený. Množství střídajících se a souběžně pů-

2 1. a 3. sloka básně Zima v jihu ze sbírky Rok na jihu. Jaroslav Vrchlický: Z hlubin, Praha 1948, s. 377.

3 Věčnost a dějinnost. In: Péče o duši, Praha 1996, s. 193.

4 Srov. citát z Šaldova eseje Alej snu a meditace ku hrobu Jana Nerudy z Bojů o zítřek (Boje o zítřek, Duše a dílo, Praha 1972, s. 59): „Neruda po svém a svým způsobem v užším rámci malého národa vykoupil se z hoře a prázdnoty moderního člověka: spoutal se, dal se do služeb dne a chvíle, naslouchal jejich potřebám s toužou úctou a vroucností, jako by to byly věky, dal se jimi poučovat a byl jich poslušen, jako by posluhoval ne v laciné hospodě lidové, ale u korunovační tabule knížecí. — Dal se do služeb princezně, kterou si zamiloval, s týmž hrdinným sebezapřením, s jakým sloužívají v pohádkách rekové, a tak se stalo, že sloužil někdy jako oni i ve stáji: neboť co jiného je to, když největší básník své doby musil mít na minutu přesně připravenou černou kávu svého fejetonu, aby ji v neděli po obědě včas nalil každému panu Knedlíčkovi nebo Vepříčkovi?“ Šalda tu ovšem posoudil Nerudu měřítky přijatými svou vlastní generací: viděl ho jako svého současníka a souvěrce, podobně jako jeho generační současníci Karásek nebo Machar, nikoli jako autora spjatého s jiným kulturním klimatem.

5 T. G. Masaryk: Studie o Dostojevském, Praha 1932, s. 23.

sobících uměleckých směrů na konci století k tomu vytříbilo senzibilitu. Hodnoty této kritické produkce jako celku si byl vědom Machar, když na okraj knižního vydání svých článků a polemik z devadesátých let vyzýval také ostatní kritiky své generace k sebrání jejich obdobných textů.⁶ Hledání nové krásy a její první formulace souzněly s celkem generační kritické produkce jako souhrnem nutně torzovitých analýz či předběžných propozic, nebyly však příznivé předčasným konstrukcím velkých celků v kompendiích historických ani teoretických, jaká vytvořili zastánci propracovaných systémů herbartovského (Josef Durdík), pozitivistického (Jaroslav Vlček, Jan Jakubec) nebo duchovědného (Arne Novák).

Tři moravské časopisy z konce století, Literární listy, Niva a Vesna, mají tedy význam zejména pro konstituování generace devadesátých let, to je jejich zásluha literárněhistorická. O to větší, že dřívější pokusy sjednotit novou generaci se nezdařily⁷ a Almanach secese už zmapoval institucionální a názorové divergence v generaci. Kromě toho (a snad i především) obsahují moravská periodika období fin de siècle, k nimž jen z chronologických důvodů přiřazujeme až na posledním místě Nový život, hodnotnou literaturu beletristickou a kritickou, a působí tedy — po stu letech — čtenářské potěšení. Jejich stránky a jejich redaktoři přispěli k formování a rozvíjení podstatných rysů celé české literatury konce století.

ON THE FUNCTION OF PERIODICALS OF THE SO-CALLED MORAVIAN LITERARY CRITICISM AT THE END OF THE 19TH CENTURY

Moravian literary criticism is a name given to the group of literary critics from the generation of the 1890's. These critics published mainly in the magazines „Literární listy“ and „Niva“. Both the magazines were published in Moravia, the critics contributed to them mostly from Prague. A substantial part of Czech fin de siècle movement originated outside Prague. The magazine „Literární listy“ can even now be regarded as the best Czech magazine devoted to literary criticism. „Niva“ was also a good magazine, in which also literary criticism and fiction were published. It was in these and some other magazines that a significant part of Czech fin de siècle literature appeared.

⁶ J. S. Machar: *Knihy fejetonů*, sv. 1, Praha 1901, předmluva (nestránkováno).

⁷ Srov. F. X. Šalda: *Kolem almanachu Vpád barbarů*, *Kritické projevy* 13, Praha 1963, s. 275–291, 382–384; Oldřich Králík: *Otokar Březina*, Praha 1948, s.23–24, 511.